

ОПШТА ПРАВНА НАЧЕЛА КАО ПЕРЕМПТОРНЕ НОРМЕ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА**

DOI: 10.5937/zgpfno-66313

UDK: 341.1/.8

UDK: 341.24

UDK: 341.645.2

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 06.04.2026.

Исправљен: /

Прихваћен: 27.05.2025.

Апстракт: *Полазећи од анализе члана 38(1)(в) Статута Међународног суда правде, члана 53 Бечке конвенције о праву међународних уговора и рада Комисије за међународно право, у чланку се разматра природа, функција и међусобни однос општих правних начела и перемпторних норми у међународном правном поретку. Фокус рада је на теоријском питању могућности да ли општа начела међународног права могу стећи статус перемпторних (*ius cogens*) норми. Поједине норме, иако формално укорењене у уговорном или обичајном праву, могу рефлектовати општа начела која достижу перемпторни статус захваљујући свом нормативном интензитету и универзалној прихваћености. На тој основи развија се концепт трансверзалне хијерархије, према коме *ius cogens* представља метанормативни квалитет који може бити својствен нормама различитог порекла, укључујући и општа начела права. Закључује се да општа правна начела, упркос својој традиционално схваћеној допунској улози, имају потенцијал да еволуирају у норме највишег ранга, чиме се потврђује трансформација међународног права из*

* Доцент, Правни факултет Универзитета у Нишу, имејл: sanjadj@prafak.ni.ac.rs, ORCID ID: 0000-0003-2827-8728

** Рад је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, по Уговору евиденциони број 451-03-34/2026-03/ 200120 од 5. 2. 2026. године.

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

формално заснованог система у вредносно оријентисан правни поредак.

Кључне речи: *општа начела права, перемпторне норме, ius cogens, извори права, нормативна хијерархија, Бечка конвенција о праву међународних уговора.*

1. Уводне напомене

За разлику од унутрашњих правних система, међународноправни поредак се описује као хоризонтални нормативни систем (Mazzeschi, 2018: 223; Simma, Pulkowski, 2006: 496). Ипак, признање постојања перемпторних норми¹ релативизовало је овакву тезу, будући да је увођењем концепта норми од којих није допуштено одступање међународна заједница имплицитно прихватила постојање нормативне хијерархије. Иако перемпторне норме имају изузетан значај, јер у међународноправни поредак уводе скуп основних вредности и принцип нормативне надређености, истовремено се у вези с њима јављају проблеми двојаке природе. Прво, реч је о недовољно јасно дефинисаној категорији,² а друго, њена недовољна развијеност и недефинисаност отежава потврду међународног права као кохерентног нормативног система (Linderfalk, 2009: 977). Истовремено, бројне недоумице прате и „општа начела права призната од стране цивилизованих народа“,³ која представљају трећи формални извор међународног права предвиђен чланом 38(1)(в) Статута Међународног суда правде (у даљем тексту: МСП). Њихова функција се традиционално схвата као супсидијарна, односно допунска, будући да попуњавају правне празнине чиме би, за разлику од перемпторних норми, требало да доприносе системској кохерентности међународноправног поретка.

1 Називане и *ius cogens*, *jus cogens*, когентне норме, као и императивне норме (Costelloe, 2017: 11). У раду се користи термин перемпторне норме, будући да је то коначно опредељење Комисије за међународно право, након промене назива 2017. године.

2 О нејасноћи перемпторних норми говори чињеница да је Аби-Саб говорио о њима као о „празној кутији“. Упркос томе, сагледавао је перемпторне норме са позитивне стране, истичући да је постојање те кутије од изузетног значаја, јер омогућава да се касније она испуни конкретним нормама и правилно примењује у међународном праву (Abi-Saab, 1973: 53).

3 „Појам општих начела је толико флуидан да би се њиховом 'смелом' применом у одлуке Суда често уносио квазизаконодавни елемент, и... могла би се нанети значајна штета тежњи ка већем обраћању Суду уколико се не одржи разумна предвидљивост у погледу основе његових одлука.“ (Fitzmaurice 1973: 325).

Упркос напорима Комисије за међународно право (надаље: КМП) да кодификује и додатно разјасни како општа правна начела, тако и перемпторне норме, одређене дилеме и даље остају. С једне стране, у доктрини и пракси постоји значајна подршка ставу да правила пре свега међународног обичајног права могу представљати основ за формирање перемпторних норми, док је, с друге стране, таква подршка знатно слабија када је реч о општим правним начелима и међународним уговорима. Стога је фокус рада на осветљавању односа између поменутих двеју недовољно разјашњених категорија - општих правних начела и перемпторних норми. Другим речима, поставља се истраживачко питање да ли општа начела међународног права могу стећи статус перемпторних норми (*ius cogens*), као и да ли је перемпторни карактер норме условљен њеним формалним извором, или је реч о метанормативном квалитету који зависи искључиво од њеног садржаја и степена универзалног прихватања. У раду се заступа теза да перемпторни статус норме није одређен њеним пореклом у систему извора, већ њеним нормативним интензитетом и заштитом фундаменталних вредности међународне заједнице у целини. У складу са таквим виђењем, уколико опште начело права испуњава критеријуме универзалности, недопуштености дерогације и хијерархијске надређености, оправдано је признати му статус перемпторне норме.

Будући да разматрање овог односа захтева претходно идентификовање основних карактеристика обе категорије норми и анализу њихове потенцијалне конвергенције у савременом правном поретку, у раду се најпре анализира појам и функција општих правних начела у систему извора међународног права, а затим нормативни оквир и елементи перемпторних норми. Потом следи централни сегмент рада у ком се разматра однос између ова два института кроз анализу одабраних примера. Напошетку, у раду предлаже нормативни модел трансферзалне метанормативне хијерархије. У методолошком погледу, у раду се комбинује догматска анализа нормативних извора, системска интерпретација члана 53 Бечке конвенције о праву међународних уговора, анализа судске праксе МСП, уз ослањање на доктрину и рад КМП.

2. Општа правна начела у међународном јавном праву

Општа начела права представљају један од главних формалних извора међународног јавног права, чија нормативна улога и данас изазива интензивне доктринарне расправе. Њихова специфичност лежи у чињеници да не произлазе искључиво из воље држава, изражене кроз међународне уговоре, нити само из обичајне праксе праћене *opinio juris*, већ одражавају шире правне стандарде који прожимају различите

националне системе и међународни правни поредак као целину. У том смислу, општа начела заузимају хибридно место између позитивног права и универзалних правних вредности, што их чини посебно значајним у ситуацијама постојања правних празнина.

Нормативно утемељење општих начела права у савременом међународном праву налази се у члану 38, став 1, тачка (в) Статута МСП, који експлицитно препознаје њихову улогу. „Општа начела права призната од стране цивилизованих народа“ је формулација преузета из Статута Сталног суда међународне правде из 1920. године, и одражава историјски компромис између различитих правних традиција и потребу да се обезбеди нормативна основа за решавање спорова. Увођење општих начела као извора права имало је за циљ превазилажење потенцијалних правних празнина које би настале уколико би се МСП ослањао искључиво на међународне уговоре и обичајно право. У раним фазама развоја међународног правног система, када су уговори били ограниченог домета, а међународни обичаји недовољно развијени, управо су општа начела представљала кључни инструмент за остваривање правде и правне сигурности.

Међународно право препознаје општа правна начела као обавезујуће норме које формално нису садржане ни у међународним уговорима ни у међународним обичајима, и која им нису хијерархијски подређена (Cherif Bassiouni, 1990: 782; Cheng, 1953: 22-23). Истовремено, треба приметити да оваква јасна теоријска подела није могућа у реалности, те могућност постојања истоветних правила у више врста главних формалних извора међународног права. У таквим случајевима долази до појаве тзв. паралелних колосека, што за последицу има невидљивост и превелику апсорбованост општих правних начела, што све доводи до њихове маргинализације.

У савременој доктрини као и у раду КМП, општа правна начела су хетерогена (Lammers, 1980: 74-75), имајући у виду да се, у зависности од њиховог порекла и природе, деле на две основне категорије (Vázquez-Bermúdez, Crosato, 2020: 158, Shao, 2021: 220-221). Прву категорију чине начела изведена из унутрашњих правних система држава, која се идентификују путем компаративне правне анализе, при чему се утврђује постојање одређених правних правила или стандарда који су заједнички већини националних правних поредака. Примери таквих начела укључују принцип савесности или *bona fides*, забрану злоупотребе права, начело *res iudicata*, као и правила о одговорности за штету. Њихова рецепција у међународном праву заснива се на претпоставци да универзално прихваћена решења у унутрашњем праву могу бити примењива и на међународне односе. Другу категорију чине начела инхерентна

међународном правном поретку, која, за разлику од претходне групе, произлазе из саме структуре и логике међународног права (Boas, 2023: 125-126; Bonafé, Palchetti, 2016: 162; Fitzmaurice, 2017: 193; Gaja, 2019: 37; Gaja, 2020: paras. 17-20; Wolfrum, 2010: para. 28; Yusuf, 2019: 450). Као начела која су иманентна међународном правном поретку, јер одражавају основне вредности и принципе (Cherif Bassiouni, 1990: 768, 771; Rosenne, 2006: 1549), наводе се, између осталих, начело суверене једнакости држава, начело забране употребе силе, као и начело мирног решавања спорова. Разликовање поменуте две категорије није само од теоријског значаја, већ има и практичне импликације у погледу начина њихове примене и доказивања. Док се прва категорија ослања на компаративну методологију, друга се утврђује анализом међународних норми, праксе међународних организација и судске јуриспруденције.

Функције општих начела права су вишеструке. Пре свега, њихова најзначајнија улога огледа се у попуњавању правних празнина, односно остваривању супсидијарне улоге у ситуацијама када не постоји применљив међународни уговор нити довољно развијено обичајно правило. Тиме међународним судовима и трибуналима омогућавају доношење одлуке засноване на правним стандардима, чиме се избегава *non liquet* (Pellet, Müller, 2019: 923; Thirlway, 2019: 125-130; Redgwell, 2017: 7; Raimondo, 2008: 7), обезбеђујући континуитет у примени права и спречавајући правну неизвесност. Поред тога, општа начела имају значајну интерпретативну функцију, будући да се користе као помоћно средство приликом тумачења међународних уговора и обичајних правила, доприносећи разјашњавању њиховог постојања, садржаја или/и сврхе.⁴ Коначно, доприносе остваривању системске кохезије међународног правног поретка. Као нормативни мост између различитих извора права, општа правна начела омогућавају усклађивање и хармонизацију правних правила, чиме се јача унутрашња конзистентност међународноправног система, доприносећи стабилности и ефикасности међународног права. Њихова примена доприноси и афирмацији базичних вредности међународне заједнице, попут правде, једнакости и правне сигурности.

Критички посматрано, њихова апстрактна природа представља изазов за доктринарну дефиницију и практичну примену, те захтева стално преиспитивање у контексту еволуције међународног права, нарочито у односу на друге институте.

4 На пример, начело добре вере игра кључну улогу у интерпретацији уговорних обавеза, утичући на начин на који се одредбе уговора примењују у конкретним случајевима.

3. Перемпторне норме у међународном јавном праву

За разлику од традиционалног схватања међународног права као система заснованог искључиво на сагласности суверених држава, перемпторне норме рефлектују другачију логику и постојање императивних правних правила од којих одступање није допуштено, чак ни уз сагласност самих субјеката међународног права (Cherif Bassiouni, 1990: 801-802). Њихова измена могућа је само другим међународним правилом сличног карактера (Linderfalk, 2011: 377). Заговорници природноправне школе виде природу императивног карактера правила *ius cogens* у идеји вишег права које има предност над другим нормама и надмашује пристанак или вољу државе (Dörr, Schmalenbach, 2018: 903, 908), док други заснивају свој приступ на социоантрополошком схватању перемпторних норми, по коме глобална заједница држава испуњава заједничке људске потребе у складу са интересима и вредностима човечанства (Weatherall, 2015: 444), чиме представљају непроменљиву основу међународноправног поретка, осмишљену да штити основне интересе и вредности глобалне заједнице држава. Научна заједница је учврстила основе перемпторних норми (Cançado Trindade, 2009: 27), проширила обим њихове примене и постепено створила категорију савременог међународног права коју је немогуће игнорисати или заобићи (Bianchi, 2008: 494-495). О перемпторним нормама општег међународног права разматрано је и пред многим судовима, и то пред МСП у предметима *Никарагва против Сједињених Америчких Држава*,⁵ *Конго против Руанде*,⁶ *Немачка против Италије*⁷ и *Белгија против Сенегала*,⁸ пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију у предметима *Фурунџија*,⁹ *Делалић*¹⁰

5 International Court of Justice, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, judgment of 27 June 1986, ICJ Reports 1986, p. 14, para. 190.

6 International Court of Justice, Case Concerning Armed Activities on the Territory of Congo (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), judgment of 3 February 2006, ICJ Reports 2006, p. 6, para. 64.

7 International Court of Justice, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), judgment of 3 February 2012, ICJ Reports 2012, p. 99, paras 92-97.

8 International Court of Justice, Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012, p. 422, para. 99.

9 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-95-17/I-T Prosecutor v. Furundzija, decision of 10 December 1998, paras 144-154.

10 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-21-T Prosecutor v. Delalić and others, decision of 16 November 1998, para. 454.

и *Кунарац*,¹¹ а пред Европским судом за људска права у предметима *Ал-Адсани*¹² и *Хирши Џама*¹³.

Треба истаћи да је *ius cogens* у међународно право уведен као хијерархијски систем правила а не извора, заснован на њиховом садржају и вредностима које инкорпорирају. На тај начин поједина правила добијају приоритетан, односно надређен положај у односу на друга,¹⁴ чиме се напушта традиционални принцип флексибилности између извора права, у оквиру кога су уговорна и обичајна правила могла бити међусобно прилагођавана или изузимана. Овакво специфично обележје когентних правила, са једне стране, афирмише вредносну димензију међународноправног поретка, док са друге поставља функционалне границе аутономији воље држава. Стога институт перемпторних норми представља један од значајнијих и динамичнијих концепата савременог међународног јавног права, уводећи хијерархијску диференцијацију међу правним нормама и наглашавајући примат универзалних стандарда над појединачном вољом држава (Јовановић, 2019: 111). Иако обавезна категорија међународног права, њихов концепт, природа и садржај и даље остају предмет бројних дискусија (Ruiz Fabri, 2012: 1051-1052; Conklin, 2012: 838).

Нормативно одређење перемпторних норми садржано је у члану 53 Бечке конвенције о праву међународних уговора из 1969. године, који представља кључну позитивноправну основу овог института, те предвиђа да је то норма општег међународног права која је *„прихваћена и призната од стране међународне заједнице држава у целини као норма од које није допуштено никакво одступање и која може бити измењена само новом нормом општег међународног права истог карактера“*. Из поменуте нормативне дефиниције и развијене међународне праксе произилази да се идентификација перемпторних норми заснива на кумулативном испуњењу три елемента. Први се односи на прихваћеност од стране међународне заједнице у целини, али не подразумева једногласност

11 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-23-T i IT-96-23/1 Prosecutor v. Kunarac, decision of 22 February 2001, para. 466.

12 European Court of Human Rights, case 35763/97 Al-Adsani v. the United Kingdom, judgment of 21 November 2001.

13 European Court of Human Rights, case 27765/09 Hirsi Jamaa and others v. Italy, judgment of 23 February 2012.

14 *„Правило међународног права може бити супериорно према другим правилима због важности његовог садржаја као и универзалног прихватања његове супериорности. Ово је случај когентних норми међународног права.“* Martti Koskenniemi, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Fragmentation and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the International Law Commission, UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006, Conclusions, 32.

свих држава, већ широк и репрезентативан консензус који обухвата различите правне, политичке и географске системе. Прихватање се може манифестовати на широк дијапазон начина: кроз међународне уговоре универзалног карактера, резолуције међународних организација, праксу држава и судску јуриспруденцију, при чему је кључно нагласити да норма мора бити препозната као фундаментална за међународну заједницу као целину, а не само ограничени круг држава. Други елемент је недопуштеност дерогације, и управо ово својство представља суштинску карактеристику перемпторних норми, која представља критеријум разликовања од свих других правних правила у међународном праву. Државе не могу путем међународних уговора, једностраних аката или чак узајамним пристанком одступити од ових норми, а сваки правни акт који је у супротности са императивном нормом сматра се ништавим *ab initio*. Оваква апсолутна обавезност указује на постојање вишег правног поретка унутар међународног система. Важно је нагласити да се члан 53 примарно односи само на питање ништавости међународних уговора који су у супротности са *ius cogens* нормама. Међутим, његов значај превазилази уговорно право, будући да се прихвата да ове норме делују у целокупном међународном правном поретку (Mik, 2013: 36). Без обзира на овакво проширено дејство, не треба их поимати у негативном, нихилистичком контексту, попут „булдожера“ који би могао да сруши традиционално међународно право (Tomuschat, 2003: 316), већ их треба разумети као крајњу меру и коректив. Трећи елемент је хијерархијска надређеност таквих норми у односу на друге. Иако међународно право не познаје строгу хијерархију извора, перемпторним нормама се уводи извесна нормативна стратификација, јер у случају сукоба, оне имају првенство у односу на све друге норме међународног права, укључујући и главне изворе - међународне уговоре, међународне обичаје и општа правна начела. Управо хијерархијска функција норми доприноси заштити основних вредности или базе међународне заједнице, те метафорички представљају стабло међународног права (Milisavljević, 2020: 165). Будући да штите јавне интересе (*utilitas publica*), оне истовремено представљају и важан инструмент борбе против фрагментације међународног права (Kolb, 2015: 49).

Међутим, идентификација и примена перемпторних норми у пракси је врло проблематична. Недостатак прецизних критеријума може довести до субјективних интерпретација, потенцијално угрожавајући предвидљивост права. Питање прецизног дефинисања отворених проблема у вези са перемпторним нормама од великог је значаја за даљи развој међународног права, јер доприноси успостављању извесне равнотеже у несавршеној међународној заједници у којој велике државе

имају повољнији положај, док мање државе путем перемпторних норми могу делимично заштитити своје виталне интересе, па се оне могу посматрати и као средство у рукама слабијих држава (Pellet, 2006: 83).

Због свега наведеног, КМП се посветила кодификацији перемпторних норми, но засада се само задржала на прецизирању критеријума за њихову идентификацију и методологију утврђивања. Иако концепт *ius cogens* није нов, стварна садржина, дomet и механизми примене перемпторних норми предмет су теоријских спорова и недовољно уједначене праксе, због чега је КМП 2015. године увела тему „*Jus cogens*“ у свој програм рада, са циљем да допринесе не само кодификацији, већ и прогресивном развоју међународног права. Рад КМП се одвијао постепено, кроз серију извештаја специјалног известиоца и расправе међу члановима, као и уз коментаре држава. Убрзо је тема измењена и прецизирана у „*Перемпторне норме општег међународног права (ius cogens)*“, да би 2022. године били усвојени Нацрти закључака, чиме је овај процес формално окончан. Усвојени закључци представљају ауторитативан, мада формално необавезујући извор међународног права.

У погледу дефиниције перемпторних норми, КМП ни у чему није изменила постојећу из Бечке конвенције, већ је само њену садржину додатно разрадила кроз коментаре,¹⁵ чиме је постигнут већи степен правне извесности. Посебан значај има разрада критеријума за идентификацију. КМП је нагласила да је неопходно постојање опште праксе држава и *opinio juris*, као и код међународног обичајног права, али уз додатни елемент који је прихватање перемпторног карактера саме норме. Овим је успостављена јаснија разлика између „обичних“ међународних обичаја и перемпторних норми, које представљају њихов виши, квалитативно одређен облик. Тај методолошки допринос КМП има посебну вредност, јер пружа алат за практично утврђивање ових норми, што је раније било знатно отежано. КМП истиче да се такве норме утврђују на основу широко прихваћених и признатих правила међународног права, узимајући у обзир различите изворе, укључујући међународне уговоре, обичајно право, општа начела, као и судску праксу и правну доктрину.

КМП је такође приложила списак норми које имају перемпторни карактер, уз навођење низа примера који су широко прихваћени у међународној заједници.¹⁶ Листа није дата као *numerus clausus*, већ само

¹⁵ Закључак број 3, International Law Commission, Draft Conclusions on Identification and Legal Consequences of Peremptory Norms of General International Law (*jus cogens*) with Commentaries, UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (11. 3. 2026)

¹⁶ Закључак број 23 (Conclusion 23: Non-exhaustive list), International Law Commission, Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general

као *exempli causa*, те се наводе: забрана агресије, геноцида и злочина против човечности, основни принципи хуманитарног права, забрана расне дискриминације и апартхејда, забрана ропства, забрана тортуре и право на самоопредељење.¹⁷ Ови примери указују на то да перемпторне норме штите темељне вредности међународне заједнице и фокусиране су на основна људска права (Bianchi, 2008: 492; Cançado Trindade, 2009: 27). Иако нема обавезујући карактер, значај списка је у пружању оквирне оријентације државама и судовима, уз истовремено задржавање флексибилности неопходне за даљи развој међународног права.

Упркос значајним достигнућима, рад КМП није лишен одређених ограничења. Најпре, нејасно је који је степен прихватања потребан да би се једна норма сматрала перемпторном, будући да појам „међународне заједнице у целини“ није прецизно квантификован. Поред тога, КМП је свесно избегла да утврди коначан и затворен списак перемпторних норми, што, иако разумљиво са становишта политичке осетљивости, оставља простор за различита тумачења. То одражава настојање КМП да постигне равнотежу између правне сигурности и потребе за прогресивном еволуцијом. Напослетку, треба истаћи да се закључци КМП баве искључиво методологијом утврђивања императивних норми, а само делимично њиховим правним последицама, не улазећи у питања сукоба перемпторних норми, њихове временске промене нити других последица, осим оних из чланака о одговорности држава из 2001. године (Wood, 2023: 5).

4. Однос између општих правних начела и перемпторних норми

У основи дилеме о односу између општих начела права и перемпторних норми лежи питање да ли општа начела, као посебан извор права, могу постати део корпуса перемпторних норми, или су ова два концепта онтолошки и функционално раздвојена. Доктрина по овом питању није јединствена, већ се може поделити на две супротстављене струје.

Аргументи против могућности конверзије општих правних начела у перемпторне норме полазе од разлика у њиховим генезама и функцијама. У погледу генезе, истиче се да је реч о непомирљивој разлици, будући да општа правна начела произилазе из компаративне анализе националних правних система или из опште правне логике, док се перемпторне норме

international law (jus cogens), UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (10. 3. 2026)

¹⁷ Annex, *ibid*.

развијају, пре свега, кроз међународну праксу и консензус држава. Функционално гледано, општа правна начела служе као допунски и интерпретативни инструмент, обезбеђујући системску кохезију путем попуњавања правних празнина и избегавајући ситуације *non liquet*, док перемпторне норме имају суштински другачији, императивни и супремативни карактер, изазивајући *erga omnes* обавезе. Сама супсидијарна природа општих начела по логици ствари би искључивала могућност њиховог прерастања у норме највишег ранга. Како додатан аргумент се истиче чињеница да судска пракса ретко експлицитно препознаје општа правна начела као основу перемпторних норми, што указује на паралелни, али не и конвергентни развој ових института.

Аргументи у прилог могућности конверзије, међутим, полазе од другачијег разумевања нормативне структуре међународног права, и они су двоструки - формална неутралност извора у дефиницији члана 53 Бечке конвенције, као и чињеница да хијерархијска надређеност зависи од садржаја, а не извора норме. Наиме, члан 53 Бечке конвенције императивни карактер норме не везује за одређени извор права, већ га утврђује кроз постојање три објективно постављена елемента услова. Самим тим, не постоји сметња да општа правна начела која рефлектују фундаменталне вредности међународне заједнице, уколико задовоље дате критеријуме, могу стећи статус перемпторне норме. Овај приступ се означава као метанормативни модел, где хијерархијски статус норме зависи од њеног нормативног значаја за међународну заједницу, а не од формалног извора. Другим речима, оно што одређује да ли је норма перемпторна јесте њен нормативни интензитет и значај за међународну заједницу, а не формална категорија којој припада. У том смислу, поједина општа правна начела могу, кроз процес нормативне еволуције, задобити императивни карактер. Овај приступ води ка тзв. метанормативном моделу, у коме извор норме постаје секундаран, а фокус се премешта на њен садржај и функцију. Поједини аутори истичу блаже верзије настанка перемпторне норме, истичући да она најпре мора постати опште међународно право - међународно обичајно право или опште правно начело у складу са чланом 38(1) Статута МСП (Kleinlein, 2015: 195). По некима, перемпторне норме настају кроз узајамно прожимање обичајног међународног права и општих правних начела (Weatherall, 2015: 133), те заправо представљају норме обичајног међународног права „на које утичу општа начела међународног права, нарочито људско достојанство“ (Weatherall, 2015: 203). У свом издвојеном мишљењу, судија Cançado Trindade је отишао корак даље, те потенцирао да: „*Jus cogens* норме могу се схватити као израз општих правних начела која одражавају заједничке и више вредности целокупне међународне заједнице, чиме оне уносе снажан

етички елемент у савремено међународно право схваћено као право човечанства“.¹⁸ Напоследку, има аутора који експлицитно и јасно наводе да перемпторне норме могу имати основ и у општим правним начелима (Knuchel, 2015: 52; Kolb, 2015: 96; Santalla Vargas, 2015: 214; Nieto-Navia, 2021: 613).

Истини за вољу, строге, троструке критеријуме потребне за постојање перемпторне норме могли би испунити тек ретки примери општих правних начела, и то само оних која се односе на заштиту фундаменталних вредности. Самим тим, у потрази за примерима општих правних начела која би имала потенцијал да истовремено представљају перемпторне норме, фокус се помера на другу групу – општих правних начела која су иманентна међународноправном поретку. Дакле, на уском пресеку перемпторних норми које одражавају колективни интерес међународне заједнице у заштити темељних вредности и појединих општих правних начела којима се остварује слична функција, могу се наћи извесне подударности и евентуално пронаћи понеки пример општих правних начела која уједно представљају перемпторну норму. Стога је и КМП у свом другом извештају расветлила да општа правна начела могу (енг. *may*) представљати основ за формирање перемпторних норми,¹⁹ што је касније формулисано као *Закључак број 5*, где се у другом ставу експлицитно наводи да основ за стварање перемпторне норме може бити норма међународног уговора или опште правно начело.²⁰ Иако постоји мало праксе која то подржава, могућност да и ови главни извори представљају основ за настанак перемпторних норми општег међународног права не може се *a priori* искључити, што је поткрепљено и судском праксом.²¹

18 Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), Judgment of 20 July 2012, I.C.J Rep, Separate Opinion of Cançado Trindade, p. 182.

19 International Law Commission, Second report on *jus cogens*, A/CN.4/706, paras 48-52.

20 Conclusion 5 (Bases for peremptory norms of general international law (*jus cogens*)) 2. *Treaty provisions and general principles of law may also serve as bases for peremptory norms of general international law (jus cogens)*, International Law Commission, Draft Conclusions on Identification and Legal Consequences of Peremptory Norms of General International Law (*jus cogens*) with Commentaries, UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (11. 3. 2026)

21 Примера ради, Интерамерички суд за људска права је утврдио да право на једнакост представља перемпторну норму општег међународног права која произлази из његовог статуса као општег правног начела, у свом Саветодавном мишљењу о правном положају и правима недокументованих миграната: „Сходно томе, овај Суд сматра да начело једнакости пред законом, једнаке правне заштите и недискриминације припада *jus cogens*, јер целокупна правна структура националног и међународног јавног поретка почива на њему и оно је основни принцип који прожима све правне норме“; Inter-American Court of Human Rights, Juridical Condition and Rights of Undocumented

Примарни основ императивних норми јесте међународно обичајно право, док су општи принципи и уговорне одредбе од секундарног значаја, при чему су другопоменуте чак потпуно деградиране на пуке алате афирмације (Hannikainen, 1988: 225-226, 242, 245-46; Orakhelashvili, 2006: 113; Bianchi, 2008: 493).

Разматрање односа између општих начела права и перемпторних норми добија пуни значај кроз конкретне примере из међународне судске и нормативне праксе.²² Емпиријско истраживање показује да МСП и КМП најчешће препознају забрану употребе силе, геноцида, тортуре и опште принципе међународног хуманитарног права као несумњиве перемпторне норме (Mik, 2013: 56).

Забрана геноцида представља први пример норме која је стекла статус перемпторне норме. Иако садржана у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, ова забрана има и статус међународног обичаја, што указује на њен шире прихваћен и самосталан правни значај, те се закључује да представља специфичну комбинацију међународне уговорне и обичајне норме, истовремено рефлектујући и шире опште начело хуманости. МСП пресуда поводом оружаних активности на територији Конга (*Демократска Република Конго против Руанде*) представља један од кључних ауторитета у погледу правне природе забране геноцида, будући да је јасно истакнуто да је „забрана геноцида несумњиво императивна норма међународног права (*jus cogens*)“.²³ Овај став је даље разрађен у случају Примене Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида (*Босна и Херцеговина против Србије и Црне Горе*), која представља кључни ауторитет за разумевање правне природе забране геноцида, будући да је у пресуди поновљено да забрана

Migrants, Advisory Opinion OC-18/03 of 17 September 2003, requested by the United Mexican States, Series A, No. 18, p. 99, para. 101.

22 Јуриспруденција МСП којом се потврђују перемпторне норме из Бечке конвенције о уговорном праву: North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/ Netherlands), Judgment of 20 February 1969, ICJ Reports 1969, 3, para. 72; Case Concerning Right of Passage over Indian Territories (Portugal v. India) Merits, Judgment of 12 April 1960, ICJ Reports 1960, 6; Dissenting opinion of Judge ad hoc Fernandez, para. 29; South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Second Phase, Judgment of 18 July 1966, ICJ Reports 1966, 6; North Sea Continental Shelf Cases, Dissenting opinion of Judge Tanaka, p. 182; Separate opinion of Judge Moreno Quintana in Case Concerning the Application of the Convention of 1902 Governing Guardianship of Infants (Netherlands v. Sweden), Judgment of 28 November 1958, ICJ Reports 1958, 55, 106-107.

23 Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of Congo v Rwanda), Judgment of 3 February 2006, ICJ Reports 2006, 6, para. 64.

геноцида има карактер перемпторне норме, затим наглашено да обавеза спречавања и кажњавања геноцида није територијално ограничена, као и да права и обавезе предвиђене Конвенцијом имају карактер *erga omnes*, што потврђује њихову универзалну примену и значај за међународну заједницу у целини.²⁴ Међутим, директно позивање на опште правно начело јавило се пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију у предмету *Јелисић*. Наиме, након што је прихватио да је забрана геноцида перемпторна норма, овај суд је навео да су општа правна начела која стоје у основи те забране - „*принципи... признати од стране цивилизованих народа*“.²⁵

Забрана тортуре такође представља пример норме која је стекла *ius cogens* статус кроз интеграцију уговорних, обичајних и општих правних начела. Ова забрана је садржана у бројним међународним уговорима, укључујући Конвенцију против тортуре из 1984. године, али је истовремено призната и као међународни обичај.²⁶ Међународни судови и трибунали, укључујући регионалне судове за људска права,²⁷ доследно потврђују

24 Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) („the prohibition of genocide has a character of a norm of *jus cogens*“, paras 161-162; „the rights and obligations enshrined by the Convention are rights and obligations *erga omnes*“, para. 31).

25 International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Jelisić, Case No. IT-95-10-T, Judgment of 14 December 1999, Trial Chamber, Judicial Reports 1999, pp. 431-433, para. 60.

26 МСП је у предмету *Белгија против Сенегала* изричито признао да забрана тортуре представља међународни обичај, као и да је више међународних инструмената забрањује као неправедан чин. Истакао је да је забрана утемељена на распрострањеној пракси и *opinio juris* држава, иако није дао додатна образложења која би додатно подстакла развој међународног права. Утврдио је да је забрана тортуре постала перемпторна норма, наглашавајући да „забрана тортуре представља део обичајног међународног права и постала је перемпторна норма (*jus cogens*). Она почива на распрострањеној међународној пракси и на *opinio juris* држава. Појављује се у бројним међународним инструментима универзалне примене, укључујући Универзалну декларацију о људским правима из 1948, Женевске конвенције за заштиту жртава рата из 1949, Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966, као и Резолуцију Генералне скупштине 3452/30 од 9. децембра 1975. о заштити свих лица од тортуре и другог окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања. Забрана је уведена у домаћа права готово свих држава, а чиниоци тортуре редовно се осуђују на националним и међународним форумима.“ Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), Judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012, para. 99.

27 Европски суд за људска права у предметима *Chahal* 1996 (case 22414/93 *Chahal v. the United Kingdom*, judgment of 15 November 1996, 79), *Al-Adsani* 2001. (case 35763/97 *Al-Adsani v. the United Kingdom*, judgment of 21 November 2001, 59-61), као и *Gäfgen* 2010. године (case 22978/05 *Gäfgen v Germany*, judgment of 1 June 2010, 87-93), као и

да је забрана тортуре апсолутна и недерогабилна, чак и у ванредним околностима.²⁸ Веза између забране тортуре и општих правних начела је врло посредна, будући да ова забрана има претежно уговорну и обичајну основу. Дакле, забрана тортуре представља норму која има вишеструку основу (уговорну, обичајну, али и као опште начело права), и чији *ius cogens* статус произлази из њеног фундаменталног значаја за заштиту људског достојанства. Стога би се евентуално могло аргументовати да забрана тортуре рефлектује шире опште начело заштите људског достојанства, које представља једну од основних вредности међународног правног поретка.

На први поглед, чини се да сличан аналитички приступ може постојати и код забране агресије, као једног од темељних стубова савременог међународног правног поретка, тесно повезаног са начелом забране употребе силе. Њена садржина је обухваћена чланом 2(4) Повеље Уједињених нација и додатно разрађена Римским статутом Међународног кривичног суда, који утврђује индивидуалну кривичну одговорност за злочин агресије. Поред овакве уговорне основе, забрана агресије проистиче и из међународног обичаја, што је потврђено у пракси МСП.²⁹ Међутим, забрана агресије представља негативан пример, будући

Интерамерички суд за људска права у предмету *Marritza Urrutia v. Guatemala* из 2003. године (case *Marritza Urrutia v. Guatemala*, judgment of 27 November 2003, 92).

28 Иако екстрадиција спада у искључиву надлежност државе, истиче се да перемпторне норме спречавају државе да изруче особу у државу у којој би постојала опасност од тортуре (Wet, 2004: 97, 99).

29 Међународни суд правде, предмет Војне и паравојне активности у и против Никарагве (Никарагва против Сједињених Америчких Држава), пресуда од 27. јуна 1986, ICJ Reports 1986, стр. 14, пара. 190: „Додатна потврда ваљаности забране употребе силе, изражене у члану 2, став 4 Повеље Уједињених нација, као правила међународног обичајног права, може се наћи у чињеници да се на њу представници држава често позивају не само као на начело међународног обичајног права, већ и као на основно начело тог права. Комисија за међународно право је, у току свог рада на кодификацији права међународних уговора, изразила становиште да „право Повеље у погледу забране употребе силе само по себи представља упечатљив пример правила међународног права које има карактер *jus cogens*“ (став (1) Коментара Комисије на члан 50 њеног Нацрта чланова о праву уговора, Yearbook ILC, 1966-II, стр. 247). Никарагва је у свом поднеску о меритуму у овом предмету навела да је начело забране употребе силе садржано у члану 2, став 4 Повеље Уједињених нација „*признато као jus cogens*“. Сједињене Америчке Државе су, у свом противподнеску о питањима надлежности и допуштености, сматрале релевантним да цитирају ставове аутора према којима је ово начело „универзална норма“, „универзално међународно право“, „универзално признато начело међународног права“ и „начело *jus cogens*“. МСП је такође нагласио да „*принцип непримене силе, сматран као правило међународног обичајног права, независно од институцијског режима одредби, поготово оних Повеље*

да је несумњиво стекла статус перемпторне норме, али није и не може по самој суштини бити опште правно начело. Наиме, забрана агресије или употребе силе не може бити укључена у категорију општих правних начела схваћених у ужем, класичном смислу, јер регулише искључиво односе између држава и нема одговарајући аналогички извор у унутрашњим правним системима. Међутим, уколико би се прихватила концепција КМП да постоје и општа правна начела која произилазе директно из самог међународноправног поретка, намеће се питање да ли би се могло тврдити да забрана агресије, у периоду након Другог светског рата, представља опште правно начело инхерентно међународноправном поретку, с обзиром на универзалну артикулацију овог принципа у Повељи УН чл. 2(4) и његову конзистентну примену у пракси МСП.

Напоследку, начело савесности (*bona fides*) заузима посебно место у међународном праву као једно од најстаријих и најшире прихваћених општих начела унутрашњих правних система.³⁰ Иако је универзално признато и има фундаментални значај, његова апстрактна природа и флексибилност ограничили су могућност његовог разматрања као перемпторне норме. Савесност делује као метаправни стандард, који обезбеђује интерпретативну и корективну функцију у систему међународног права. С друге стране, универзалност и вредносни значај начела добре вере остају високи, али оно служи, пре свега, као опште начело које пројектује своје стандарде на друге норме, а никако као самостална забрана или императивна обавеза. Дакле, иако начело савесности има фундаментални карактер и универзалну прихваћеност, преовлађујуће је становиште да оно не достиже праг нормативног интензитета потребан за *ius cogens* статус. За разлику од претходног негативног примера - забране агресије, овде се примећује обрнути редослед: опште правно начело не задовољава све услове перемпторне норме.

Иако се у раду КМП теоријски истиче да општа правна начела начелно могу представљати основ стварања императивних норми, реалност је таква да перемпторне норме најчешће произилазе из међународног обичаја или пак имају вишеструко порекло. У тој другој ситуацији, не могу у потпуности бити објашњене кроз само један извор

Уједињених нација, пружа опште правило забране употребе силе. Опште правило које забрањује употребу силе омогућава одређене изузетке. Изузетак права индивидуалне или колективне самоодбране, по мишљењу држава, такође је утврђен као правило обичајног права“ (пара. 227-238).

30 МСП је у предмету *Нуклеарне пробе* нагласио да једностране изјаве државе морају бити извршаване у доброј вери, потврђујући обавезујући карактер овог принципа у међународним односима. ICJ, Nuclear Tests Case (Australia v. France), Judgment of 20 December 1974, ICJ Reports 1974.

међународног права, већ њихов нормативни идентитет често произлази из преплитања одредби међународних обичаја, међународних уговора и општих правних начела. Услед такве апсорбованости општих правних начела, може се једино закључити да се остварује посредни однос и веза између њих и перемпторних норми.

5. Перемпторне норме и трансверзална хијерархија

Појава перемпторних норми је у међународно право, у коме се традиционално полазило од претпоставке формалне једнакости главних извора права, увела елемент нормативне стратификације који релативизује овакву формалну равнотежу и отвара суштинско питање: да ли је хијерархија у међународном праву условљена извором норме или пак њеним материјалним својствима?

Анализа савремене теорије и праксе показује да хијерархија норми у међународном праву није стриктно везана за њихов формални извор, већ превасходно произлази из њиховог нормативног интензитета и степена универзалне прихваћености. Концепт перемпторних норми управо потврђује овакво разумевање, јер се, по дефиницији, не ослањају на порекло норме, већ на њихова три суштинска обележја, и не поимају као посебан, „четврти“ извор међународног права, већ као метанормативни квалитет који одређене норме могу стећи, независно од свог формалног порекла.

Полазећи од оваквог приступа, могуће је развити концепт тзв. трансверзалне хијерархије, према коме перемпторне норме превазилазе класичну поделу извора права и успостављају хијерархијски однос на нивоу појединачних норми, а не читавих категорија извора права. У оквиру овог модела, хијерархија се не конституише између уговора, обичаја и општих начела, већ између норми различитог порекла које, у зависности од свог садржаја и функције, могу достићи различит степен нормативне снаге. Иако постоји доминантност примера у којима норме међународно обичајног порекла могу стећи перемпторни статус, не постоји теоријска препрека да и поједина општа правна начела, под условом испуњавања релевантних критеријума, достигну исти, највиши хијерархијски ранг, што је логичније остварити код друге врсте општих правних начела – оних која произилазе из међународноправног поретка.

Овакво разумевање подразумева разликовање формалног и материјалног приступа нормативној структури међународног права. Док формални приступ полази од извора као критеријума класификације, материјални приступ вреднује норме према њиховом садржају, функцији и значају за међународну заједницу. У том смислу, трансверзална

хијерархија се испољава као метанормативни слој који обухвата норму различитог порекла, али истог вредносног интензитета, делујући као коректив формалне једнакости извора и инструмент афирмације темељних вредности међународног правног поретка. Истовремено, процес формирања перемпторних норми мора се разумети као динамичан и еволутиван, при чему норму кроз постепену универзализацију и нормативну консолидацију могу стећи виши правни ранг. У том контексту, општа начела права не остају нужно у сфери супсидијарних извора, већ потенцијално учествују у формирању највишег нормативног слоја међународноправног поретка. Овакво разумевање доприноси већој кохезији и легитимности међународног права, истовремено омогућавајући флексибилније и реалистичније сагледавање његове нормативне структуре.

6. Закључна разматрања

Полазећи од централног питања да ли општа начела међународног права могу стећи статус перемпторних норми, у раду су се преиспитале традиционалне поставке о природи извора права и нормативној структури међународног правног поретка. Анализа односа између општих правних начела и перемпторних норми указује на постепену трансформацију међународног правног поретка из формално хомогеног система извора у сложену нормативну структуру засновану на вредносној диференцијацији. Иако традиционална доктрина оправдано инсистира на разликама у генези и функцији ових категорија, савремени развој права показује да такве разлике не морају имати апсолутан карактер. Напротив, кроз процес нормативне еволуције и консолидације, поједина општа правна начела, нарочито из категорије оних која су инхерентна самом међународноправном поретку, могла би достићи степен универзалности, недерогабилности и вредносне интензивности који их приближава перемпторним нормама.

У том контексту, концепт трансверзалне хијерархије нуди теоријски кохерентан оквир за разумевање *ius cogens* као метанормативног квалитета који није условљен формалним извором, већ материјалним значајем норму за међународну заједницу у целини. Такав приступ не само да превазилази круту поделу извора права, већ и афирмише улогу међународног права као вредносно оријентисаног система, у којем заштита фундаменталних интереса и принципа добија примат над формалном структуром. Стога, иако општа правна начела по правилу задржавају своју супсидијарну функцију, њихова потенцијална еволуција у норму највишег ранга не може се искључити, већ представља израз динамичне и интегративне природе савременог међународног права.

Литература

Abi-Saab, G. (1973). The Third World and the Future of the International Legal Order, *Revue Egyptienne de Droit International*, Vol. 29, 27-66.

Bianchi, A. (2008). Human Rights and the Magic of Jus Cogens, *The European Journal of International Law*, Vol. 19 no. 3, 2008, 491-508.

Boas, G. (2023). *Public International Law: Contemporary Principles*, Cheltenham, Edward Elgar.

Bonafé, B. I., Palchetti, P. (2016). Relying on general principles of law, in: C. Brölmann, Y. Radi (eds.), *Research Handbook on the Theory and Practice of International Lawmaking*, Cheltenham, Edward Edgar Publishing, pp. 160-176.

Vázquez-Bermúdez, M., Crosato A. (2020). General Principles of Law: The First Debate within the International Law Commission and the Sixth Committee, *Chinese Journal of International Law*, 19 (1), 157-172.

Weatherall, T. (2015). *Jus Cogens: International Law and Social Contract*, Cambridge, Cambridge University Press;

Wet, de E. (2004). The Prohibition of Torture as an International Norm of Jus Cogens and Its Implications for National and Customary Law, *European Journal of International Law*, Vol. 15, 97-121.

Wolfrum, R. (2010). General international law (principles, rules, and standards), R. Wolfrum (Ed.), *Max Planck Encyclopedia of International Law*, vol. IV, entry updated in 2010; Oxford University Press, 2012.

Wood, M. (2023). Values in the International Community: Jus cogens in light of the International Law Commission's 2022 Conclusions, Berlin Potsdam Research Group - The International Rule of Law – Rise or Decline?, KFG Working Paper Series, No. 61.

Gaja, G. (2020). General principles of law, in: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2020), paras. 17-20.

Gaja, G. (2019). General Principles in the Jurisprudence of the ICJ, in: M. Andenas et al. (eds.), *General Principles and the Coherence of International Law*, Leiden, Brill.

Dörr, O., Schmalenbach, K. (eds.). (2018). *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary*, Berlin: Springer.

Simma, B., Pulkowski, D. (2006). Of Planets and the Universe: Self-contained Regimes in International Law, *European Journal of International Law*, Vol. 17, No. 3, 483-529.

Jovanović, M. (2019). *The Nature of International Law*, Cambridge, Cambridge University Press.

Yusuf, A. (2019). Concluding remarks, M. Andenas et al. (Eds.), *General Principles and the Coherence of International Law*, Leiden, Brill.

Kleinlein, T. (2015). Jus cogens as the 'highest law'? Peremptory Norms and Legal Hierarchies, *Netherlands Yearbook of International Law*, 173-210.

Knuchel, S. (2015). Jus Cogens: Identification and Enforcement of Peremptory Norms, *Schulthess*.

Kolb, R. (2015). *Peremptory International Law - jus cogens: A General Inventory*. Oxford, Portland, Hart Publisher.

Lammers, J. G. (1980). General principles of law recognized by civilized nations, Kalshoven, F., Kuyper, P. J., Lammers, J. G. (Eds.), *Essays on the Development of the International Legal Order in Memory of Haro F. van Panhuys, Alphen aa den Rijn, Sijthoff and Noordhoff*.

Linderfalk, U. (2011). The Creation of Jus Cogens – Making Sense of Article 53 of the Vienna Convention, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 71, 359-378;

Linderfalk, U. (2009). Normative Conflict and the Fuzziness of the International ius cogens Regime, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 69, 961-977.

Mazzeschi, R. P. (2018). Coordination of Different Principles and Values in International Law, *German Yearbook of International Law*, Vol. 61, 209-250.

Mik, C. (2013). Jus cogens in contemporary international law, *Polish Yearbook of International Law*, 33, 27-93.

Milisavljević, B. (2020). Neka otvorena pitanja u vezi ius cogens normi u međunarodnom pravu, *Harmonius, Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, 151-169.

Nieto-Navia, R. (2021). International peremptory norms (jus cogens) and international humanitarian law, u: L. Chand Vorah, et al. (Eds.), *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese*, The Hague, Brill.

Orakhelashvili, A. (2006). *Peremptory Norms in International Law*, Oxford, Oxford University Press.

Pellet, A., Müller, D. (2019). Article 38, Zimmermann, A., Tams, C. J. (Eds.), *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford.

Pellet, A. (2006). Comments in response to Christine Chinkin and in defense of jus cogens as the best bastion against the excesses of fragmentation, *Finnish Yearbook of International Law*, 17, 83-90.

Raimondo, F. O. (2008). *General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts and Tribunals*, Martinus Nijhoff, Leiden.

Redgwell, C. (2017). General principles of international law, Vogenauer, S., Weatherill, S. (Eds.), *General Principles of Law: European and Comparative Perspectives*, Hart.

Rosenne, S. (2006). *The Law and Practice of the International Court, 1920-2005*, Leiden, Boston, Martinus Nijhoff Publishers.

Ruiz Fabri, H. (2012). Enhancing the Rhetoric of Jus Cogens, *European Journal of International Law*, 23 (4), pp. 1049-1058.

Santalla Vargas, E. (2015). In quest of the practical value of jus cogens norms, *Netherlands Yearbook of International Law*, 211-239.

Thirlway, H. (2019). *The Sources of International Law*, Oxford, Oxford University Press.

Tomuschat, C. (2003). *Human Rights: Between Idealism and Realism*, Oxford, New York, Oxford University Press.

Fitzmaurice, M. (2017). The History of Article 38 of the Statute of the International Court of Justice: The Journey from the Past to the Present, in: *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, S. Besson, J. d'Aspremont (Eds.), Oxford University Press, pp. 179-208.

Fitzmaurice, G. (1973). *The Future of Public International Law and of the International Legal System in the Circumstances of Today*, Institut de Droit International, Livre du Centenaire 1873-1973, Karger.

Hannikainen, L. (1988). *Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law: Historical Development, Criteria, Present Status*, Helsinki, Finnish Lawyers' Publishing Company.

Cançado Trindade, A. A. (2009). Jus cogens: the determination and the gradual expansion of its material content in contemporary international case law, XXXV Course of International Law organized by the Organization of American States, Inter-American Juridical Committee in Rio de Janeiro from 4 to 29 August 2008, Washington, D.C., OAS, 3-29.

Cheng, B. (1953). *General Principles of Law as applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge University Press.

Cherif Bassiouni, M. (1990). A Functional Approach to "General Principles of International Law", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 3, 768-818.

Conklin, W. E. (2012). The Peremptory Norms of the International Community, *European Journal of International Law*, Vol. 23 no. 3, 837-861.

Costelloe, D. (2017). *Legal Consequences of Peremptory Norms in International Law*, Cambridge University Press, 2017.

Shao, X. (2021). What We Talk about When We Talk about General Principles of Law, *Chinese Journal of International Law*, 20 (2), 219-255.

Судска пракса и документација

European Court of Human Rights, case 22978/05 *Gäfgen v Germany*, judgment of 1 June 2010.

European Court of Human Rights, case 27765/09 *Hirsi Jamaa and others v. Italy*, judgment of 23 February 2012.

European Court of Human Rights, case 35763/97 *Al-Adsani v. the United Kingdom*, judgment of 21 November 2001.

European Court of Human Rights, case 22414/93 *Chahal v. the United Kingdom*, judgment of 15 November 1996.

Inter-American Court of Human Rights, case *Marritza Urrutia v. Guatemala*, judgment of 27 November 2003.

Inter-American Court of Human Rights, *Juridical Condition and Rights of Undocumented Migrants*, Advisory Opinion OC-18/03 of 17 September 2003, requested by the United Mexican States, Series A, No. 18.

International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment of 26 February 2007, ICJ Reports 2007.

International Court of Justice, *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of Congo v Rwanda)*, Judgment of 3 February 2006, ICJ Reports 2006.

International Court of Justice, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, judgment of 27 June 1986, ICJ Reports 1986.

International Court of Justice, *Case Concerning Right of Passage over Indian Territories (Portugal v. India) Merits*, Judgment of 12 April 1960, ICJ Reports 1960.

International Court of Justice, *Dissenting opinion of Judge ad hoc Fernandez; South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v South Africa)*, Second Phase, Judgment of 18 July 1966, ICJ Reports 1966.

International Court of Justice, *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, judgment of 3 February 2012, ICJ Reports 2012.

International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands)*, Judgment of 20 February 1969, ICJ Reports 1969.

International Court of Justice, *Nuclear Tests Case (Australia v. France)*, Judgment of 20 December 1974, ICJ Reports 1974.

International Court of Justice, *Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012.

International Court of Justice, *Separate Opinion of Cançado Trindade in Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, judgment of 20 July 2012, ICJ Reports 2012.

International Court of Justice, *Separate opinion of Judge Moreno Quintana in Case Concerning the Application of the Convention of 1902 Governing*

Guardianship of Infants (Netherlands v. Sweden), Judgment of 28 November 1958, ICJ Reports 1958.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-95-17/I-T Prosecutor v. Furundžija, decision of 10 December 1998.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-21-T Prosecutor v. Delalić and others, decision of 16 November 1998.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, case IT-96-23-T i IT-96-23/1 Prosecutor v. Kunarac, decision of 22 February 2001.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Jelisić, Case No. IT-95-10-T, Judgment of 14 December 1999, Trial Chamber, Judicial Reports 1999.

International Law Commission, Draft Conclusions on Identification and Legal Consequences of Peremptory Norms of General International Law (jus cogens) with Commentaries, UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (11. 3. 2026)

International Law Commission, Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (jus cogens), UN Doc A/CN.4/L.102 (2022), доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf (10. 3. 2026)

International Law Commission, Second report on jus cogens, A/CN.4/706.

Martti Koskenniemi, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Fragmentation and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the International Law Commission, UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006, Conclusions.

Sanja Đorđević Aleksovski, LL.D.*

General Principles of International Law as Peremptory Norms of International Law

Summary

The paper analyzes the relationship between general principles of law and peremptory norms (ius cogens) in contemporary international law, starting from Article 38(1)(c) of the Statute of the International Court of Justice and Article 53 of the Vienna Convention on the Law of Treaties. Special attention is given to the question of whether general principles of law, traditionally understood as a subsidiary source of law, can acquire the status of norms from which no deviation is permitted.

First, the nature and function of general principles of law are examined, distinguishing between principles derived from domestic legal systems and those inherent in the international legal order itself. The paper then analyzes the concept, elements, and legal effects of peremptory norms, with particular reference to the work of the International Law Commission and relevant judicial practice. The central part of the paper examines the doctrinal debate on the possibility of converting general principles into ius cogens norms, juxtaposing arguments that emphasize differences in their genesis and function with views highlighting material criteria, such as normative intensity and universal acceptance. Relying on the analysis of specific examples, the paper shows that some peremptory norms have multiple origins and may reflect values contained in general principles of law. On this basis, the concept of a transversal hierarchy is developed, according to which ius cogens represents a meta-normative quality that may be inherent in norms of different formal origins. It is concluded that, although general principles of law generally retain their subsidiary function, the possibility is not excluded that certain principles, under strict conditions, may evolve into norms of the highest hierarchical rank, thereby confirming the value-based transformation of the international legal order. The transformation of general principles into ius cogens norms exemplifies the development of a truly global and value-based legal order.

Keywords: *general principles of law, peremptory norms, ius cogens, sources of law, normative hierarchy, Vienna Convention on the Law of Treaties*

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Niš